

axiological and epistemological aspects of the artistic mind of the poet in his correspondence.

Key words: correspondence, epistles, dialogism.

Стаття надійшла до редколегії 17.02.2014.

УДК 821.161.2-1:22.01

Олена РУДА

аспірантка,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна

**ДУХОВНИЙ ПРОСТІР ХУДОЖНЬОГО СВІТУ
ЗБІРКИ ВАСИЛЯ СТУСА „ВЕСЕЛИЙ ЦВИНТАР”:
СПРОБА ХРИСТИЯНСЬКОГО ПРОЧИТАННЯ
ПОЕЗІЇ „В МЕНІ УЖЕ НАРОДЖУЄТЬСЯ БОГ...”**

У статті духовна площина художнього світу збірки Василя Стуса „Веселий цвинтар” розкривається через християнське прочитання поезії „В мені уже народжується Бог...”. Крізь призму євангельських мотивів, святоотцівської спадщини (Василь Великий, Йоан Золотоустий), ідею „внутрішньої людини” Г. Сковороди вірш В. Стуса прочитується як спроба словесно-образного обрамлення власного духовного досвіду.

Ключові слова: художній світ, екзистенціалізм, християнські мотиви, кітч.

Художній світ збірки „Веселий цвинтар” починається із самої назви, де маємо вказівку на хронотоп. Місце дії ліричного героя та інших осіб пов’язане з „фантасмагорією української реальності” (І. Дзюба), тобто з радянською дійсністю 60-х років. Оксюморонна характеристика тодішніх реалій пояснюється спробою замінити природні людські потреби (духовні, моральні, матеріальні) ілюзією „високих” гасел, вірою в майбутнє, тобто замінити справжнє життя „веселим цвинтарем” – напівжиттям, існуванням.

Ліричний суб’єкт збірки характеризується внутрішньою складністю, екзистенційно-релігійним способом мислення, що зближує його із автором, вказує на автобіографізм створеного образу. Одна з найбільш характерних рис ліричного суб’єкта збірки „Веселий цвинтар” – це неприйняття фальшивого, штучного, форми, за якою немає змісту. Однак атмосфера „веселості” не дає нічого, крім ілюзії радості. Письменники-соцреалісти 60-х років вписували свої твори в канву ідеологічного радянського кітчю. В. Стус намагається відокремити себе від нього. Таким чином, збірка „Веселий цвинтар” була спробою втечі від кітчю в будь-яких його проявах. Створюючи

оригінальний художній світ з екзистенційно-релігійними рефлексіями ліричного суб'єкта, із сюрреалістичними замальовками, з образами Бога та України, поету вдається відмежуватися від тотального кітч епохи.

Екзистенційна площина збірки найповніше оприявнюється через верліброві тексти, а релігійна – через вірші, написані традиційною поетикою. Вибір верлібру за таких умов є художньо-екзистенційним актом: це сміливий виклик поширеному в 60-ті роки соцреалістичному канону, орієнтація на європейські модерні зразки поезії. З формою верлібру пов'язана і сюрреалістична поетика, використання засобів театру абсурду, переплетення комічних прийомів, трагізму.

Екзистенційні та релігійні мотиви збірки співіснують у парадигматичних відношеннях душа–дух, душевне–духовне, людське–божественне. Найчастіше, аналізуючи цей аспект творчості В. Стуса, літературознавці вказують на особливу екзистенцію страждання в його поезії (Н. Бернадська, Т. Беценко, А. Богомольченко, А. Бондаренко, М. Ільницький, В. Макарчук, В. Неділько та ін.). Г. Бондаренко та З. Клименко підкреслюють: „Поезія В. Стуса наскрізно пронизана стражданням: філософсько-поетична парадигма страждання посідає чільне місце в поетиці митця, продовжуючи художні традиції сакрального письменства, де страждання постає важливим моральним концептом, що відображено у стилістичній системі Біблії, житійній літературі” [6, 33].

К. Москалець зауважував, що сучасній людині може бути не зрозуміло, навіщо „стільки мук і самокатувань, задля чого такий запеклий опір внутрішнім і зовнішнім ворогам” [18]. Відповідь на це питання слід шукати насамперед в одній із поезій збірки „Веселий цвинтар” – „В мені уже народжується Бог...” – „найголовніший вірш не тільки цієї збірки, а й усієї Стусової творчості, завдяки якому можна осмислити масштаб його особистості у повноті самореалізації” [18]. Власне, продовжує думку К. Москалець, страждання для того й потрібні, щоб у душі народився Бог, а душа – в Ньому, адже тільки завдяки Йому та з Ним людина може піднятися над дійсністю, „цим самим допомагаючи братам і сестрам по існуванню подолати випадковість і абсурдність приреченої на смерть екзистенції” [18].

Текст вірша „В мені уже народжується Бог...”, вміщений у збірці „Веселий цвинтар”, – це один із чистових варіантів. Ще одна довершена варіація цієї поезії включена до Магаданської версії збірки „Палімпсести”. Крім того, має місце кілька незавершених спроб „палімпсестування” цього тексту. На думку Г. Колодкевич, другий

варіант тексту є „практично іншим твором” [14]. Багатий цей вірш і на літературознавчі інтерпретації: дослідники пишуть про нову релігійність (М. Балаклицький [2]), поступовість прозрінь (Г. Колодкевич [14]), втримання вищої духовної сутності (М. Коцюбинська [15]), рецепцію християнства як модусу буття (В. Маринчак [16]).

Тематично-ідейна площина поезії „В мені уже народжується Бог...”, її релігійно-філософський підтекст настільки чільні, що формальні пошуки, сюрреалістична гра, в основному характерні для поезики збірки „Веселий цвинтар”, тут майже відсутні. Не випадковим є звернення до цього тексту в магаданський період, адже навіть стилістично поезія „В мені уже народжується Бог...” близька до пізньої творчості. В цілому, дискусії довкола вірша підтверджують його знаковість у творчому доробку письменника, хоча деякі інтерпретації нам видаються помилковими, надуманими.

М. Балаклицький у статті „„Нова релігійність” Василя Стуса” пропонує подивитися на постать поета та його творчість з погляду релігійного модернізму (Д. Бонгеффер). Г. Колодкевич у статті „Варіанти тексту В. Стуса „В мені уже народжується Бог...”: естетика прозрінь” доходить висновків про синтез релігій, що впливають з містичного переживання, яке „завжди і для всіх однакове, незалежно від релігійної приналежності” [14]. По суті, обидва дослідники роблять одну й ту ж помилку: приписують і В. Стусу, і його віршам загальноприйнятту екзистенційну картину світу ХХ ст. Н. Зборовська пояснює це „інтелектуальною модою” на західні ідеї в сучасному українському літературознавстві, коли боротьба з неонародництвом переходить в далекі від життя інтерпретації [11].

Зрозуміло, що бурхливі суспільно-історичні події, соціальні зміни, гуманітарні відкриття, на які була багата попередня епоха, впливали на спосіб світосприйняття тих українців, які намагалися осмислити довколишній світ. Тоталітарна система різними способами ускладнювала цей процес осмислення. Не так просто було знайти вартісну літературу. (До речі, В. Стусу в цьому допомагав Іван Світличний, який мав чималу бібліотеку). Обмежувалась громадянська активність, продовжувалась атеїстична пропаганда. За таких умов у людини, що мислить і шукає, з’являється духовний голод, який вона не може „самособоюнаповнити”, потрібне інше наповнення – „народження Бога”.

Прикметно, що сучасник В. Стуса священник-дисидент О. Мень (1935–1990) мав доволі великий вплив саме на інтелігенцію 60–80-х років. У його богословських працях, бесідах однією з провідних тез є потреба в усвідомленні атеїзму як Божого дару, своєрідного

випробування на стійкість, послідовність для людей ХХ ст. У контексті критики тих досліджень, де В. Стусу приписуються буддизм, дзен-буддизм, релігійний модернізм або синкретизм, доцільно навести цитату з доробку О. Мєня: „Головна відмінність християнства від багатьох світових релігій полягає в Євангелії, в особистості Ісуса Христа. Цієї Особистості, цього Одкровення немає ніде. І якою великою не була б особистість Будди, засновника буддизму, його правила, його повчання, його принципи набагато суттєвіші для буддизму, ніж особистість самого Гаутама Будди. Врешті-решт, коли б і не було на світі Магомета, а просто хтось невідомий висунув би ці важливі догмати..., то іслам був би таким, яким і є зараз. А от християнство без Ісуса Христа залишається позбавленим своєї сутності – останньої та найважливішої” [17, 57].

На нашу думку, найбільш переконливими щодо релігійних поглядів В. Стуса є статті „Василь Стус і сакраментальність: масон чи християнин?” Н. Зборовської та „Християнський модус буття” В. Маринчака. Н. Зборовська наголошує на тому, що „ставлення В. Стуса до християнства – типово українське і традиційне. У ньому легко віднайти метафізичний вплив Г. Сковороди, якого поет вважав своїм найкращим другом. <...> Ставлення В. Стуса до християнства передбачає розрізнення пошукового (живого) християнства і догматичної церковної обрядовості...” [11, 318].

В. Стус не сприймав усього несправжнього, поверхового, показового. Якщо розширювати тезу Н. Зборовської, то він відмежовувався від християнського кітчу. У вузькому значенні під цим явищем слід розуміти предметнення духовного досвіду. Справжнє християнське мистецтво – це довершений синтез високої духовності та відповідної їй естетики. Імітація цієї довершеності є кітчем. У ширшому значенні – це вдавання християнського катарсису, бездіяльна віра, пасивне і номінативне християнство. У 60-ті роки щира віра була підпільною, репресованою або переслідуваною. Часто цитовані думки В. Стуса „про 1000-ліття християнства на Україні” [24] як про явище негативне лише підтверджують поетову чутливість до псевдохристиянства, адже „в СРСР 1000-річний ювілей використовувався для зміцнення ідеї нерозривності історичних зв'язків Росії, України та Білорусії, пріоритету Росії у східноєвропейській церковній історії, пошуку місця РПЦ в новій структурі державно-політичного ладу СРСР” [13, 556].

В. Стусу, підсумовує Н. Зборовська, був притаманний „комплекс Христа, який інтуїтивно присутній в українському характері мужності” [11, 321]. Суголосним є і погляд В. Маринчака:

„Кризовість і катастрофічність християнського модусу буття, наявність в ньому прагнення свободи і персоналістичної орієнтації, персональний (особистісний) есхатологізм, співрозпинання з Христом, трагічне переживання богопокинутасти, подолання духовними зусиллями страху, відчаю, смертної туги через жертвовність, обоження людини, намагання особистости перевищити себе, вийти із себе на волю, здобування інобуття – все це наявне у творчості Стуса... Кожен з цих моментів має універсальне значення, але сума Стусової теології специфічна і для нього і, мабуть, для української рецепції християнства як модусу буття” [16].

Врешті, більшість сучасників В. Стуса наголошують на тому, що „він був віруючий” [19, 137]. Євген Сверстюк пригадує, як вперше саме від В. Стуса „отримав Євангеліє. Для нього це була дуже дорога книга” [19, 289]. Не можна нехтувати й спогадами самого письменника про повторення за бабусею слів молитви „Отче наш...”, про любов до Г. Сковороди. Таким чином, метою нашого дослідження є аналіз вірша „В мені уже народжується Бог...” крізь призму християнського дискурсу, зокрема через євангеліївські мотиви, ідею „внутрішньої людини” Г. Сковороди, святоотцівську традицію.

Серед дослідників релігійних мотивів у поезії В. Стуса поширено визначати особливості жанрової природи „поетистичних” (термін Ю. Шевельова) віршів, долучаючи богословські дефініції: вірш-молитва, вірш-сповідь, вірш-притча тощо. У поезії „В мені уже народжується Бог...” духовні переживання і їхнє словесне оформлення поетапно змінюють одне одного. Текст поділений на 27 неримованих рядків, написаних 5-стопним ямбом, тобто за жанром це білий вірш. Прикметно, що в українській літературі форма білого вірша найбільш характерна драматичним творам, зокрема поемам Лесі Українки. Звернення саме до такого жанру підкреслює окремішність цього тексту: у збірці „Веселий цвинтар” більшу частину складають верлібри (39 текстів), далі – класичний вірш (24 тексти), білий вірш тільки один – „В мені уже народжується Бог...”. Рядок з цієї поезії – „я ж *білоусто* мовлю” – можна трактувати як натяк на обрану форму. „Білоустими” вважаються і псалми Давида, для яких характерна ритмомелодика, однак рима відсутня.

Певною мірою внутрішня структура Давидових псалмів і поезії „В мені уже народжується Бог...” споріднена. У псалмах може бути одночасно і опис певного духовного стану („Господи, як намножилось ворогів моїх, скільки тих, що повстали проти мене!” [10, Пс.: 3]), і безпосереднє звертання до Бога („Але Ти, Господи, захист мій, Ти слава моя, Ти підносиш голову мою” [10, Пс.: 3]), і

заклики до інших віруючих („Служіть Господеві зі страхом і радійте Йому з трепетом” [10, Пс.: 2]), і хвала Богу, і опис певних подій. Поезія „В мені уже народжується Бог...” також починається описом духовних станів ліричного суб’єкта з вкрапленнями символів, художніх деталей: *„В мені уже народжується Бог / і напівпам’ятний, напівзабутий, / немов і не в мені, а скраю смерти, / куди живому зась – мій внук і прадід / переживає, заки я помру. / Я з ним удвох живу. Удвох існую, / коли нікого. І гримить біда, / мов канонада. Він опорятунок, / я ж білоусто мовлю...”*, далі – молитовне звернення до Бога: *„порятуй, мій Господи. Опорятуй на мить, / а далі я, оговтаний, врятую / себе самого сам. Самого – сам”*. Завершується поезія також описом духовного стану, що виростає з попередньої молитви (*„Він хоче поза мене вийти. Прагне, / рятуючи, донищити мене, / аби на протязі, на буряних вітрах / я вийшов сам із себе, наче шабля/ виходить з піхов. Хоче вийти геть, / щоб згасла свічка болю. Щоби тьма / впокорення мене порятувала, / інобуттям. Іножиттям. Найменням / уже невласним: ось він, той загал, / яким кермує той шалений бог, / котрий в мені воліє народитись”*), і насамкінець – своєрідне закріплення пережитого духовного досвіду (*„(а я ще тую свічку посвічу, / аби мені не смеркло передчасно. / Пресвітлої години свічка чорна – / неначе перемога крадькома”*).

Отже, починається вірш духовним пробудженням. У душі ліричного суб’єкта *„уже народжується Бог”*. Частина „уже” дає зрозуміти, що цьому передували пошуки Бога, спроби Його пізнати, почути. Спираючись на матеріал попередніх збірок („Круговерть”, „Зимові дерева”), а також на інші вірші зі збірки „Веселий цвинтар”, припускаємо, що ґрунтом для народження Бога було заглиблення в себе, пошук свого поклонання, викриття заромантизованого радянського комунізму, ленінізму тощо. Мовою теології богонародження в людині – це навернення, початковий етап християнства. Так, один з найвідоміших Отців Церкви Василь Великий характеризував цей крок у духовному житті як „дарунок люблячого Бога, який очікує на повернення загубленого створіння. У цей час відбувається внутрішнє „преображення” людини, яке веде до її обожествлення. Однак християнин повинен виразити свою готовність і доглядіти потребу такої переміни в собі. Це впливає з його покликання до неперервного розвитку, що веде до повної досконалости, а це може відбуватися тільки шляхом неустанної метаної” [3, 20].

Метаною – зміна світогляду. В просторі художнього світу В. Стуса можна говорити про еволюцію від людини абсурду, яка все піддає сумніву та покладається лише на себе, до людини релігійної,

яка намагається знайти підтримку в Бога. Синтаксис вірша змушує зупинитися перед тим, як продовжити аналіз: „*В мені уже народжується Бог / і напівпам'ятний, напівзабутий, немов і не в мені, а скраю смерти, / куди живому зась – мій внук і прадід / пережидас, заки я помру*”. Очевидно, відсутність коми перед другим рядком означає, що „*напівпам'ятний, напівзабутий*” – це однорідні присудки, тобто Бог народжується в душі ліричного суб'єкта напівпам'ятним і народжується напівзабутим. Така відсутність повноти також пояснюється тим, що це лише початок духовного шляху, ще немає постійної пам'яті про Божу присутність, є небезпека знову впасти в гріх. Василь Великий писав: „Християнина, який прямує дорогою навернення, не мають знеохочувати труднощі. Він мусить відважно, наполегливо йти до мети, якою є осягнення вічного щастя. Тільки витривалі отримують нагороду. Людина має пам'ятати про мету протягом усієї внутрішньої мандрівки. Адже ставка велика – йдеться про вічне життя, поєднане з Богом” [3, 38].

Усвідомивши „напівзабутість” Бога у власній душі, ліричний суб'єкт на мить починає сумніватись у своєму наверненні, обожествленні: „*немов і не в мені*”. Тут слід зупинитися на проблемі самоідентифікації „Я”, що намагається зафіксувати на письмі власне духовне народження. Ключем до цього видається ще один із віршів збірки, який починається словами „*Мені здається, що живу не я, / а інший хтось живе за мене в світі / в моїй подобі...*”. Зовні людина може залишатися незмінною, її поведінка буде для всіх і для неї самої звичною, однак внутрішньо – це буде інша особистість, уже обожествлена. Цю думку підтверджує продовження вірша: ліричний суб'єкт, що відчуває розрив між власною духовною наповненістю та зовнішнім світом, намагається пояснити причини такого стану: богонародження відбувається „*...немов і не в мені, а скраю смерти, / куди живому зась – мій внук і прадід / пережидас, заки я помру*”.

Краєм смерті, очевидно, є вічне життя. „Теперішня мить – найвідповідальніший момент, у який треба розпочати оплакувати гріхи і водночас із повною самовіддачею підпорядкуватися дії благодаті Божої”, – пояснює Василь Великий [3, 20]. Образи внука та прадіда – це символи майбутнього і минулого. „Я” перебуває у „теперішній миті”, він мусить „померти для світу”, щоб осягнути вічність. Цікаво, що „*живий*”, якому до краю смерті „*зась*”, це антонім не до мертвого у значенні прорадянського (СРСР як великий веселий цвинтар), а до духовно мертвого („душа позбавляється благодаті Божої, що насичувала її вищим духовним життям” [1, 660]). Це вкотре підкреслює окремішність поезії „В мені уже народжується Бог...”.

Читаючи рядки „Я з ним удвох живу. Удвох існую, / коли нікого”, розуміємо, що ліричному суб’єкту вдається подолати гріх, сумніви, як наслідок це дає можливість жити з Богом, відчувати Його присутність. „Живу”, „існую” – він ніби сам не вірить у те, що досягнув перебування з Ним „удвох”, тому повторюється, прагне усамітнення. Проте на тлі цього переживання „*гримить біда, мов канонада*”. Образ канонади в цьому вірші – інтертекстуальний, його радянська символіка, сповнена, крім іншого, неминучості, крикливості, відсилає нас до новели Миколи Хвильового „Я (Романтика)”: „І томиться природа в передгрози. А втім, за хмарним накипом, чути й інший гул – ...глуха канонада” [25, 40], „А канонада все ближче й ближче” [25, 40], „Доносилася канонада й тривожнігудки з вокзалу” [25, 43]. Ю. Безхутрий, аналізуючи новелу М. Хвильового, звертає увагу на те, що мотиви грози та канонади у творі пов’язані між собою, проте вони є лише тлом для увиразнення антигуманної суті матеревбивства: „Гроза й канонада – це два знаки небезпеки: один природної, другий же створений самою людиною. Вони однаково смертельні для неї, і коли до них долучаються муки душевні, ситуація стає критичною...” [4, 283].

Душевні муки богонародження в людині можна порівняти тільки з муками творчості, зі страхом, що Бог „залишить на піврядку” (образ із поезії Галини Крук „Не кидай мене, Боже, посеред рядка...”). Поява канонади – небезпечної ознаки „веселого цвинтаря” – змушує літературного суб’єкта якомога швидше безпосередньо звернутися до Бога, щоб наповнитися внутрішньою силою для протистояння антихристиянській радянській системі: „*порятуй, мій Господи. Опорятуй на мить, / а далі я, оговтаний, врятую/ себе самого сам. Самого – сам*”. Тут спостерігаємо духовний парадокс: з одного боку, ліричний суб’єкт відчуває, наскільки потужним є навіть мінімальний „заряд” Божою благодаттю, а з іншого, він потрапляє у сіті власної самовпевненості – однієї з найнебезпечніших хвороб духовного життя. Никодим Святогорець наголошував: „...Дуже важливо в жодний спосіб не покладатися на себе. <...> Тобто потрібно всім серцем відчувати, що нам рішуче немає на кого надіятися, як тільки на Нього одного...” [22, 19].

Як наслідок надії „Я” на самого себе, Бог „*хоче поза мене вийти*”. Звісно, це не означає, що ліричний суб’єкт відразу залишається богопокинутим. Насамперед слід зауважити специфіку прийменника „*поза*”: поєднуючись зі словом у знахідному відмінку, він вказує на вихід за межі названого самостійною частиною мови [7, 1013]. Отже, Бог має на меті вийти за межі „мене”, суб’єктивного уявлення людини про себе: „...*Прагне, / рятуючи, донищити мене*”, а

разом з цим і «моєю» самовпевненість: „...Аби на протязі, на бур'яних вітрах/ я вийшов сам із себе, наче шабля/ виходить з піхов”. Шабля в українському етнодискурсі символізує силу, це зброя нападу, а не оборони. У цьому контексті доречно пригадати слова 90-го псалма: „Хто живе надією на Всевишнього, той під покровом Бога Небесного спочиває. <...> Впаде коло тебе тисяча, і десять тисяч правобіч тебе, але до тебе не наблизиться...” [10, Пс.: 90]. Євангеліє дає ще глибший ключ до прочитання символічного образу шаблі: „Всунь у піхви меча!” [5, Ів. 18: 11], – звертається Ісус до свого учня Симона Петра, коли той, захищаючи Христа в Гетсиманському саду, „меча мавши, його вихопив, і рубоуєв раба первосвященика, – і відтяв праве вухо йому” [5, Ів. 18: 10]. Йоан Золотоустий пояснює такий вчинок Петра як спробу захистити Вчителя, наголошуючи, що учні „ще не були вповні досконалі” й не до кінця розуміли, що відбувається [12]. До речі, запальний характер В. Стуса дуже нагадує поведінку апостола Петра. Таким чином, маємо ще одне прочитання: „я вийшов сам із себе, наче шабля / виходить з піхов”, тобто я погарячкував, мені забракло покори, внутрішньої рівноваги.

Отже, за умови смирення ліричного суб'єкта Бог пропонує життя з Ним, „інобуття”, прагне наснажити його силою проти „бід, мов канонади”, звільнити від „свічки болю”: „Хоче вийти геть, / щоб згасла свічка болю. Щоби тьма / впокорення мене порятувала, / інобуттям. Іножиттям”. „Тьма впокорення” – це дуже місткий образ смирення: тьма – це щось темне, тобто невідоме, незбагненне, і водночас це надмірний вияв „впокорення”. „Смирення – це чеснота, протилежна до гордості, одна з найголовніших чеснот у християнському житті” [1, 661]. Василь Великий також виділяв цю чесноту з-поміж інших, адже християнин має бути переконаним, що все залежить від Бога, він „не може вивищуватися над іншими, а має усвідомлювати, що все, чим володіє, отримав від Бога – не за заслуги, а тому, що Бог любить його. <...> Покора – це також усвідомлення власної слабкості й неминучості. Будь-якій перемозі над гріхом людина завдячує передусім дії й допомозі Божої благодаті. <...> Бог, Податель життя, сповнений стосовно людини покори, терплячості, й любови, попри її гріхи. Покора... є властивістю самого Бога” [3, 58–60]. „Тьма впокорення” рятує ліричного суб'єкта „найменням уже невласним”, тобто викоріненням „старої людини”. Це максимально вражає „Я”, він уже не молиться, а намагається зберегти здобутий духовний стан, водночас оприлюднюючи його: „ось він, той загал, / яким кермує той шалений бог, / котрий в мені воліє народитись. (а я ще тую свічку посвічу, / аби мені не смеркло передчасно. / Пресвітлої години свічка чорна – / неначе перемога крадькома)”.

Одним із ключових ув останніх рядках вірша є образ-символ свічки: вихід Бога „*поза мене*” несе за собою згасання „*свічки болю*”. Очевидно, йдеться про те, що біль освітлює, освячує, про потребу в стражданнях. Бог пропонує „*іножиття*” – без страждань („*Хоче вийти геть, / щоб згасла свічка болю*”), проте з Ним. Він Сам робить перший крок: „*в мені воліє народитись*”. Але як Бог наділений волею, свободою, так і людина, створена за Його Образом, вільна. „Бог шанує людську свободу і не хоче нищити її своїм втручанням у життя людини. Тому свідома участь – це необхідна й обов’язкова умова навернення” [3, 21]. Ліричний суб’єкт робить свій вибір: „*я ще тую свічку посвічу, / аби мені не смеркло передчасно*”. Відсутність Бога – це темрява, тому страх перед завчасним смерканням слід розуміти як страх перед життям без Бога. „Я” не хоче уникати страждань, він навпаки готовий до страждань разом із Христом і вбачає в цьому внутрішню перемогу (згодом В. Стус напише „Здрастуй, страсна моя путь!”).

Символічно, що використання свічки як одного з атрибутів Богослужіння з’явилося в ранній Церкві, коли перші християни переховувалися в катакомбах і правили Службу в печерах. „*Свічка болю*” – метафора, яку можна застосувати й до всіх мучеників за віру. В українському етнодискурсі „свічка супроводжує всі ритуальні дії людського життя; як символ життя запалена свічка присутня у весільному обряді; перед хрестинами засвічували свічку, щоб не сталося якогось нещастя, по хрестинах, перед тим, як дати дитину матері, засвічували знову свічку...; засвічену свічку уявляли символом душі людини – тому про людину, яка праведно живе, кажуть „Його свічка ясно горить!”...; особливу роль відіграє свічка в поховальному обряді; коли помирає людина, має горіти свічка в її руках...” [9, 529–530].

Ліричний суб’єкт вірша власну духовну перемогу окреслює оксюморонно: „*пресвітлої години свічка чорна*”. Вічність вимагає покори та страждань – наскрізна теза не лише раннього тексту вірша „В мені уже народжується Бог...”, але й пізнього, вміщеного в Магаданській версії збірки „Палімпсести”: „*О як той Бог воліє народитись / і вбити свічку болю, що в мені / означена лиш тінню переляку / за те, що яву світу і пільму / межує тріпотлива вежа мук*”.

Г. Вишневська, авторка статті „Свічка в контексті української духовної культури”, вбачає в цій антиномії „дві свічки – символи життя і смерті, і, відповідно, контрастних кольори – пресвітлий і чорний” [8, 57]. О. Рарицький трактував образ свічки у творчості В. Стуса як символ праведного шляху: „Вона уособлює несхитність,

віру в досяжність мети. Свічка, запалена в стражданнях, стоїть на сторожі внутрішньої єдності поета” [21]. Напевно, не випадковим є і те, що кінострічка, присвячена життю Василя Стуса, має назву, взяту з цього вірша – „Пресвітлої години свічка чорна”. Поет, як і ліричний герой його поезії „В мені уже народжується Бог...”, обрав шлях Христа, прийнявши від Бога тягар письменницького покликання. „Його свічка ясно горіла!” – в цьому увесь Стус, уся його творчість.

Отже, поезія „В мені уже народжується Бог...” – це зразок філософсько-релігійної лірики, в якій зображено складний процес пізнання „внутрішньої” людини. В. Стус успадковує тяглість цього процесу з „прадіда Сковороди” (як писав В. Симоненко): від підготовчого етапу через створення духовного підґрунтя, боротьбу із „зовнішньою” людиною до справжнього „народження „внутрішньої” людини, її розквіту і набуття божественних атрибутів. <...> Здійснюючи внутрішню подорож до себе, пізнаючи себе, людина знаходить Божий скарб, відкриває Боже Царство в середині себе” [20, 46–47]. Через євангеліські мотиви, святоотцівську спадщину (Василь Великий, Йоан Золотоустий), ідею „внутрішньої людини” Г. Сковороди вірш В. Стуса прочитується як спроба словесно-образного обрамлення власного духовного досвіду (навернення, сумнів, богоспоглядання).

Окремі вірші збірки (переважно традиційної поетики) тематично суголосні поезії „В мені уже народжується Бог...”. Їх об’єднують релігійні пошуки ліричного суб’єкта, спроби знайти відповіді на вічні питання буття, переконатися у своєму покликанні. Перспективним є дослідження віршів подібної тематики, адже вони є ключем до духовної площини художнього світу збірки Василя Стуса „Веселий цвинтар”.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бажанов А. М.* Библейская энциклопедия / Архимандрит Никифор. – М. : „ТЕРРА”, 1990. – 904 с. – Репринтное издание 1891 г.
2. *Балаклицький М.* „Нова релігійність” Василя Стуса / Максим Балаклицький // Актуальні проблеми української літератури і фольклору. Вип. 6: Василь Стус в контексті європейської літератури: Матеріали 2-ї Всеукраїнської наукової конференції (Донецьк, 20–21 вересня 2001 р.). – Донецьк : Вид-во ДонНУ, 2001. – С. 95–100.
3. *Батрух С.* Модель християнського життя у творах св. Василя Великого / о. Стефан Батрух; [пер. з пол. Т. Різун]. – Львів : Свічадо, 2007. – 160 с. – (Серія „Логос”).
4. *Безхутрий Ю.* Художній світ Миколи Хвильового / Юрій Безхутрий. – Харків : Вид. ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2005. – 332 с.
5. *Біблія*, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту : [Із мови давньоєврейської та грецької на українську дослівно наново перекладена проф.

Г. І. Огієнком – митрополитом Іларіоном]. – К. : Укр. Біблійне т-во, 2002. – 1375 с.

6. *Бондаренко Г. І.* Екзистенційні страждання в поезії Василя Стуса / Г. І. Бондаренко, З. О. Клименко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство. – 2009. – № 12. – С. 80–84.

7. *Великий* тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

8. *Вишневецька Г.* Свічка в контексті української духовної культури / Галина Вишневецька // Рідний край: альманах Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г.Короленка. – 2011. – № 1 (24). – С. 56–60. – Режим доступу до журналу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Almpolt/2011_1/Vuchnev.pdf.

9. *Жайворонок В.* Знаки української етнокультури: словник-довідник / В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.

10. *З вірою і любов'ю* / Молитовник православної родини з Псалтирем [вид. четверте]. – Харків – Київ – Львів : ПВ „Святогорець”, 2010. – 575 с.

11. *Зборовська Н.* Василь Стус і сакраментальність : масон чи християнин? / Ніла Зборовська // Кур'єр Кривбасу. – 2009. – № 230–231. – С. 311–324.

12. *Золотоустий І.* Зібрання творів / Іоан Золотоустий [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ispovednik.ru/zlatoust/Z08_2/t08_2.htm.

13. *Ісіченко І.* Історія Христової Церкви в Україні [вид. четверте] / Архiepіскоп Ігор Ісіченко. – Харків : Акта, 2008. – 700 с.

14. *Колодкевич Г.* Варіанти тексту В. Стуса „В мені уже народжується Бог...” : естетика прозрінь / Г. В. Колодкевич // Літературознавчі студії : збірник наукових праць Інституту філології Київського нац. ун-ту імені Т. Г. Шевченка. – 2011. – Вип. 31. – С. 188–193. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.philology.kiev.ua/library/zagal/Literaturoznavchi_studii_2011_31/188_1_92.pdf

15. *Коцюбинська М.* Стусове „самособоюнаповнення” / Михайлина Коцюбинська // Сучасність. – 1995. – № 6. – С. 137–144.

16. *Маринчак В.* Християнський модус буття в ліриці Василя Стуса / Віктор Маринчак // Наша віра. – 2010. – № 8. – С. 4–5.

17. *Мень А.* Верую... Беседи о Символе вере / Александр Мень // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.alexandrmen.ru/books/veruiu/veruiu.html>.

18. *Москалець К.* Про „Веселий цвинтар” / Костянтин Москалець. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://1576.ua/books/1270>.

19. *Нецензурний Стус.* Книга у 2-х частинах. Частина 1 / [упоряд. Б. Підгірного]. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2002. – 336 с.

20. *Предко О.* Психологія релігії: підручник / О. І. Предко. – К. : Академвидав, 2008. – 344 с. – (Альма-матер).

21. *Рарицький О. А.* Василь Стус: еволюція поетичного мислення: фвторец. дис. на здоб. ступ. канд. філол. наук [Електронний ресурс] / Олег Анатолійович Рарицький. – Режим доступу: <http://stus.kiev.ua/>

22. *Святогорець Н.* Невидима боротьба [вид. друге, виправлене] / Никодим Святогорець; [пер. з рос. Б. Матковський]. – Львів : Свічадо, 2009. – 212 с.

23. Стус В. Веселий цвинтар [Електронний ресурс] / Василь Стус. – Режим доступу: <http://stus.kiev.ua/>

24. Стус В. Листи до сина / Василь Стус. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002. – 197 с.

25. Хвильовий М. Твори в п'ятьох томах. Т. II [упор. й заг. ред. Гр. Костюка; передм. М. Шкандрія] / Микола Хвильовий. – Нью-Йорк – Балтимор – Торонто : УВ „Смолоскип” ім. В. Симоненка, 1980. – 208 с.

АННОТАЦІЯ

Елена Руда. Духовний пласт художественного мира сборника Василя Стуса „Веселий цвинтар”: християнська інтерпретація поезії „В мені уже народжується Бог...”.

В статтю духовний пласт художественного мира сборника Василя Стуса „Веселий цвинтар” розкривається путем християнської інтерпретації поезії „В мені уже народжується Бог...”. Сквозь призму євангельських мотивів, святоотеческу традицію (Василій Великий, Іоанн Златоуст), ідею „внутреннього человека” Г. Сковороди стихотворення В. Стуса прочитывается как попытка словесно-образного обрамлення собственого духовного опыта.

Ключевые слова: художественный мир, екзистенціалізм, християнські мотиви, китч.

ABSTRACT

Olena Ruda. Spiritual space of the collection „Merry Cemetery” by Vasyl Stus: an attempt of reading the poetry „God is already born in me...” from the point of view of Christianity.

In the article the spiritual plane of the fiction world of the collection „Merry Cemetery” by Vasyl Stus is revealed through reading the poetry „God is already born in me” from the point of view of Christianity. In the light of gospel motives, Holy Fathers’ heritage (Saint Basil the Great, John Chrysostom) and Hryhorii Skovoroda’s idea of the „inner man” Vasyl Stus’s poetry can be interpreted as an attempt to organize his own spiritual experience by the means of words and images. Due to author’s thought in the space of the art world by V. Stus we can talk about the evolution of human absurdity that doubts all and relies only on himself, a man of religion, who tries to find support in God. It is stated, that the lyrical subject of collection is characterized by inner complexity, existential-religious way of thinking that brings him closer to the author’s one, points out autobiographism of created image. One of the most distinctive features of the lyrical subject of the book „Merry Cemetery” is a rejection of the false, contentless, artificial forms. The authors concluded that some poems of the collection (mostly of traditional poetics) thematically correspond with the verse „God is already born in me...”. They are combined with the religious quest of lyrical subject, trying to find answers to the eternal questions of life, make sure his calling. Perspective is the study of poetry with similar subjects, as they are keys to the spiritual plane to the art world of collection „Merry Cemetery” by Vasyl Stus.

Key words: fictional world, existentialism, Christian motives, kitsch.

Стаття надійшла до редколегії 08.12.2013.